COMUNA PETRIȘ

Denumiri:
Corbești: *Corbest, Maroshollod*
Ilteu: *Ilteu: Iltyo, Ilto*
Obârșia: *Oburcza, Oborsa, Wborsye, Felse-Wobursia*
Petriş: *Peterke, Marospetres*
Roșia Nouă: *Rosa, Rossia*
Selişte: *Syliste, Seliște, Morosszelistye*
Așezare:

Comuna Petriş se află așezată la 106 kilometri de municipilul Arad spre vest într-o depresiune a Munților Zărandului, la 5 kilometri de DN 79, la 70 km de orașul Lipova și 106 km de Arad spre vest. Suprafața este de 13.059 ha. Altitudinea 205 m.

Istoric

Prima atestare documentară*:* Corbești: 1337, Ilteu, 1715-1720; Obârșia: 1468, prima mențiune documentară (Obursia),Felsewobursia); Roșia Nouă: 1570; Petriș: 1337 și Seliște. 1479.

Antichitatea-arheologie

Corbești. La extremitatea satului spre Roșia s-au descoperit fragmente ceramice aparținând culturii Coțofeni.

Stăpânii feudali.

Corbești: primul stăpân atestat este groful Farcaș originar din comuna Iratoș, care înființează satul. După 1700 Posesiune Erariu care vinde moșia, în 1778 familiei, Salbeck

Ilteu: Primele informații îl dau ca domn al pământului pe Feodali care își avea conacul la drumul național 7. Baronul Lobreszki și apoi baronul Licstein au stăpânit la Ilteu până în 1918.

Obârșia: Primul proprietar cunoscut al domeniului a fost principele Gabriel Bettleem. În 1778 satul intră în posesia grofului Salbeck.

Petriș: proprietate a beilor turci în perioada ocupației otomane. Din 1738 localitatea intră în proprietatea contelui Sigizmund Jozsika. Din 1778 intră în proprietatea contelui Salbeck. După stăpânirea contelui Salbeck comuna Petriș trece succesiv în stăpânirea conților Irmany Pall, grofului Climki Zdenka, grofului Zoldtsky, ultimul proprietar fiind Carstein Lingstein

Roșia Nouă: primul stăpân cunoscut este groful Farcaș iar un timp a fost sub stăpânirea lui Iancu de Hunedoara și Ioan Corvinul. Din 1778 aparține contelui Saalbeck.

Seliște. În 1479 localitatea făcea parte din domeniului Vărădiei. În 1510 se afla în proprietatea markgrafului Gheorghe de Brandemburg iar în 1597 satul este consemnat a fi în posesia lui Gaspar Korniș. În 1613 se afla în proprietatea banului Lugojului și Caransebeșului, Kereszteș, pentru ca în 1614 să fie dată lui Gabriel Bethlen. În timpul stăpânirii austriece, în anul 1733, intră în stăpânirea lui Sigismund Iosika. În 1784 se afla în proprietatea familiei Lengyel.

Evoluție demografică

Corbești: 1746 – 4 familii; 1771-1786 – 26 familii; 1828 – 60 familii; 1851 – 428 locuitori; 1869 – 575 locuitori; 1880 – 607 locuitori; 1890 - 648 locuitori; 1900 – 704 locuitori; 1910 – 711 – locuitori; 1922- 593 locuitori.

Ilteu: 1715-1720 – 9 respectiv 16 familii; 1743 – 20 familii; 1771 – 87 familii; 1828 – 115 familii; 1857 – 749 familii; 1869 – 952 familii; 1880 – 760 locuitori; 1890 – 802 locuitori; 1900 – 794 locuitori; 1910 – 828 locuitori; 1922 – 793 locuitori;

Obârșia: 1525 - 22 familii; 1715-1720 – 2 respectiv 9 familii; 1771 – 21 familii; 1828 – 33 familii; 1851 – 267 locuitori, 1869 – 336 locuitori; 1880 – 372 locuitori; 1890 – 414 locuitori; 1910 – 447 locuitori, 1922 – 410 locuitori,

Petriş: 1715-172- -63 respectiv 19 familii; 1743 – 38 familii; 1771- 94 familii; 1828 – 136 familii, 1857 – 1213 locuitori; 1869 – 1477 locuitori; 1880 – 1310 locuitori – 1890 – 1384 locuitori; 1900 – 1383 locuitori; 1910- 1266 locuitori; 1922 – 1134,

Roșia Nouă: 1715-1720 – 3 respectiv 6 familii; 1743 - 22 familii, 1828 – 117 familii; 1869 – 1336 locuitori; 1880 – 1424 locuitori; 1890 – 1403 locuitori; 1900 – 1453 locuitori; 1910 – 1516 locuitori; 1922 – 1353 locuitori;

Seliște: 1715-1720 – 4 respectiv 5 familii; 1743 – 9 familii; 1771 – 29 familii; 1828 - 44 familii; 1857 – 357 locuitori; 1869 – 401 locuitori; 1880 – 371 locuitori; 1890 – 387 locuitori; 1900 – 374 locuitori; 1910 – 359 locuitori; 1922 – 329 locuitori.

Populația în toate cele șase sate ale comunei cumulat: 1930 – 4295 locuitori; 1956 – 3446 locuitori; 1966 – 2955 locuitori; 1977 – 2335 locuitori; 1992 – 2020 locuitori; 2002 – 1871 locuitori; 2011 – 1525 locuitori

Evenimente.

Obârșia se spune că a fost înființată în 1614 de o bandă de hoți. Începând cu anul 1752 au loc agitații de amploare ale iobagilor, care printre altele aleg să fugă de pe moșie. Sătui de abuzurile familiei Szalbeck țăranii din Petriș au atacat castelul Salbeck și astfel răscoala din 1784 cuprinde și satele Petrișului. Castelul și toate clădirile din jur au fost transformate în cenușă. Dezordini s-au produs și la Seliște unde a ars, printre altele, moara domnească. Petrișul a fost ocupat la 14 noiembrie 1784 de armata imperială care trece la represalii. Doi țărani au fost condamnați la tragerea în țeapă iar 11 la tragerea cu roata, 7 la spânzurătoare și 23 la tăierea capului. În mai și iunie 1848 țăranii din Seliște și Ilteu se ridică la luptă revendicându-și pământurile pe care lucrau. La 23 octombrie 1848 locuitorii din Petriș se opun conscrierii militare și aderă la mișcarea moților din munții Apuseni. Țăranii atacă cstelul dar împotriva lor este trimisă o companie de soldați și răscoala a fost înăbușită în sânge iar capii au fost întemnițați. În 1861 locuitorii din Roșia Nouă au luat hotărârea ca de aici înainte limba română să fie limbă oficială. În 1919 are loc o răscoală a locuitorilor în urma căreia contele Lingstein Carste fuge din localitate. În luna ianuarie 1919 au fost împușcați din ordinul primarului Kinez Joszef 22 locuitori din Petriș în subsolul primăriei, pentru nesupunere la autoritatea maghiară în condițiile în care la Zam se afla linia frontului cu armata română. La mijlocul lui aprilie 1919 Petrișul este eliberat de armata română. În primul război mondial au murit din Petriș 35 locuitori. Au fost împușcați de garda Roșie maghiară 14

locuitori. Din Corbești au murit în Primul război mondial 10 locuitori; din Roșia Nouă 4, Din Ilteu 32. În al Doilea Război mondial au murit. 7 locuitori din Petriş iar din Roșia Nouă 20.

Economie și societate

Pe dealul Meșteroaia din Corbești se văd urmele unor mine străvechi. Se crede că satul Roșia Nouă a fost unul mineresc în timpul stăpânirii romane după urmele unor mine. Ocupația de bază a locuitorilor a fost dintotdeauna lucrarea pământului. În 1720 se construiește castelul din Petriș sub formă de cetate, la lucrările căruia sunt folosiți iobagii locului. După 1784 vechea așezare Petriș dispare și gospodăriile sunt mutate pe actuala vatră. Se începe reconstrucția castelului Salbeck, în stil neoclasic, lucrările vor fi finalizate în 1811. Parcul din jurul castelului are 18,8 hectare și are inclusiv stejari seculari. În 1947 castelul Salbeck este naționalizat și este transformat în tabără de copii la început, apoi din 1961 în preventoriu pentru bolnavi, pentru ca în 1986 să fie transformat în școală ajutătoare, care funcționează până în anul 2000, iar din 2005 devine complex de servicii sociale (pentru îngrijirea bătrânilor). În 2006 este retrocedat familiei Alexandrescu.

În 1902 se construiește clădirea primăriei din Petriş. În anul 1937 se construiește căminul cultural unde va funcționa un muzeu al satului și o bibliotecă. Din 1919 localitatea Petriş avea medic de circumscripție. În 1937 s-a dat în folosință o clădire nouă pentru dispensar. La finalul anului 1937 s-a finalizat dispensarul pentru puericultură. În 1971 exista la Petriș o circumscripție medico-sanitară și o casă de nașteri, deservite de doi medici și 24 cadre cu pregătire medie și elementară. Căminul cultural din Seliște s-a construit în 1938

La Ilteu, s-a construit un conac în stil neoclasic la sfârșitul secolului XVIII începutul secolului XIX. În 1945 conacul a trecut în proprietatea statului având destinația de tabără școlară. În prezent este retrocedat familiei Marinescu. În apropiere se află clădirea poștalionului, înființat în 1845. Morile de apă din Corbești au fost menționate încă din 1743, la fel și cele din Petriș, Obârșia și Roșia Nouă. În anii 60 ai secolului XX s-a introdus curentul electric în toate satele comunei.

În anul 1970, majoritatea populației era ocupată în agricultură în cele două cooperative agricole, dar existau și 193 de salariați. Creşterea animalelor era una din ocupațiile foarte productive. A crescut și numărul familiilor de albine de la 700 în 2002 la 1450 în 2009. Cea mai importantă investiție a ultimilor ani este în Centrul de Recuperare și Reabilitare Neuropsihică. Clădirea a fost dată în folosință în 2009.

Biserica

Bisericile ortodoxe

Corbești. Tradiția consemnează existența unei biserici de lemn situată pe Dâmbul Bisericii. În 1755 se știe că credincioșii frecventau biserica din Petriş. În 1793 se vorbește deja de biserica din Corbești, construită în timpul preotului Teodor Olăresc, din lemn, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului", existentă și astăzi. În anul 1890 a fost ridicată cu un metru de la pământ. Acoperișul de șindrilă al turnului fost înlocuit în 1903 cu unul de țiglă. La începutul secolului al XIX-lea a fost pictată de Nicolae de la Lupșa Mare

Ilteu. În anul 1755 Episcopul Sinesie Jivanovici consemnează existența unei biserici vechi, din lemn, cu hramul „Sf.Ioan Botezătorul". În anul 1761 a fost edificată o altă biserică din lemn, cu hramul celei vechi. Biserica ctuală este din cărămidă și a fost edificată în 1938 cu hramul „Sfântul Ioan Botezătorul".

Petriş. Surse istorice pomenesc biserica ortodoxă încă din 1708. Conscripția Sinesie Jivanovici consemnează existența, în 1755, a unei vechi biserici cu hramul „Bunavestire", care în anul 1763 a fost demolată ridicându-se alta cu hramul celei vechi. În anul 1883 și aceasta a fost demolată construindu-se o biserică din cărămidă, cu hramul „Sf. Mc. Gheorghe", pictată în 1934 de pictorul Vlădescu din Lipova.

Roșia Nouă. În 1755 exista o biserică din lemn, cu hramul „Bunavestire”. Pe locul ei s-a construit, în 1808, s-a înălțat biserica de lemn actuală cu hramul „Sf. Mc. Dimitrie”. Pictura a fost executată în 1820 de zugravul Nicolae din Lupșa Mare.

Seliște. În 1745 a fost organizată o parohie condusă de preotul Petru. În 1755 se spune că biserica era nouă. Este sfințită abia în 1765 cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”. În anul 1937, după edificarea actualei biserici de cărămidă, biserica veche a fost părăsită. În 1985 a fost strămutată în curtea mănăstirii „Sf. Simion Stâlpnicul” din Gai.

Cultele neoprotestante.

Biserica baptistă. Primii baptiști apar la Corbești în 1905. Prima biserică s-a întemeiat în 4 octombrie 1921. În prezent nu mai funcționează. Biserica baptistă din Petriș a fost construită în 1909 dar a fost demolată în 2005 și a fost construită alta, pe același amplasament, inaugurată în 2006. La Seliește a existat deasemenea o biserică baptistă care astăzi nu mai ființează, credincioșii frecventând biserica din Petriș.

Biserica penticostală. Primii credincioși au apărut la Roșia Nouă, în 1930. În 1935 s-a construit biserica care dăinuie și astăzi. Penticostalii din Obârșia se întâlnesc într-o casă obișnuită. Biserica penticostală din Corbești a fost zidită în 1958. În localitatea Petriș erau în 2009 doar 4 penticostali.

Învățământ

Petriş. În 1791 este pomenit în localitate un învățător, Alexie Popovici. Erau școlarizați și copii din Corbești, Obârșia, Roșia, Ilteu, Seliște. În 1819-1820 - la școala din Petriș erau școlarizați14 elevi. În 1822 erau recenzați 93 băieți și 43 fete de vârstă școlară, din care frecventau 12 elevi dar școala nu dispunea de local propriu. La Roșia urmau cursurile școlare în 1819 13 băieți. La Ilteu nu există informații decât din 1819-1820 când frecventau școala 15 elevi. În anul 1841-1842 școala a avut 25 elevi, în trei clase. La Roșia Nouă, în același an școlar frecventau școala 25 copii, din care 12 în clasa I. În anul 1852 a fost construită, o școală nouă din lemn la Petriș. Conform unui document din 20 ianuarie 1869 școala avea recenzați 43 elevi. În 1873, din 146 copii de vârstă școlară recenzați au urmat cursurile 40 băieți și 16 fete, iar în1904-1905 erau înscriși 144 elevi, dintre care s-au prezentat la examene 21 elevi. Conform unui document emis de protopopiatul Vărădia, în ianuarie 1869 la Ilteu erau înscriși la școală 49 elevi, care învățau într-o clădire construită în 1852. În 1873 s-au prezentat la examenul final 25 elevi iar în 1905 s-au prezentat la examen 42 elevi. Școala din Seliște s-a construit în 1866. În 1880-1881 erau înscriși 37 elevi și s-au prezentat la examene 21 elevi. Protopopiatul Lipova informează că în 1869 școala din Corbești era frecventată de 39 elevi. Clădirea școlii a fost construită în 1852, din lemn, acoperită cu șindrilă. În anul școlar 1872-1873 30 elevi frecventau cursurile școlii, iar în 1904-1905 frecventau 98 elevi din car s-au prezentat la examene 30 elevi. Școala din Roșia, unde urmau cursurile și copiii din Obârșia, a fost construită în 1852, când au fost recenzați 50 elevi. În anul școlar 1972-1973 au frecventat 43 băieți și 18 fete, dintr-un lot de 67 băieți și 71 fete. În anul școlar 1904-1905 au fost înscriși 80 elevi iar la finele anului s-au prezentat la examene 65 elevi.

După Marea Unire s-au construit școli noi în Corbești (1925), Roșia Nouă (1925), Seliște (1935), Obârșia (1940), doar Petriș și Ilteu au rămas cu școlile construite în vremea austro-ungară. În 1930-1931 la Corbești erau înscriși 61 elevi, dar frecventau doar 42; la Seliște din 30 elevi frecventau 18, la Roșia Nouă din 85 elevi frecventau 58. După absolvirea clasei a IV-a elevii continuau cursurile la Petriș unde funcționau VII clase. În anul 1960 școala din Petriș funcționa în două corpuri de clădire. Școala avea un efectiv de 134 elevi. În 1965 când s-a generalizat învățământul de 8 clase efectivul de elevi al școlii din Petriș era de 126 elevi. În 1975 s-a construit actualul edificiu al școlii din Roșia. În anul școlar 2009-2010 școala cu patru clase din Obârșia se desființează. Elevii de la școlile de 4 clase din satele comunei vin la Petriș cu autobuzul școlar.

Etnografie și folclor.

În cadrul comunei se întâlnesc două categorii de sate. Sate cu case răsfirate și categoria satelor de vale. Între cele răsfirate se numără Corbești, Roșia Nouă, Obârșia. Petrișul este un sat de vale. Majoritate caselor au fost consruite din lemn în tehnica din bârne și tehnica cățeilor verticali. Casele erau alcătuite din tindă și odaie și târnaț.

Portul popular. Femeile purtau iarna șube albe ornamentate cu negru din lâna țesută în casă. Iar bărbații pantaloni strâmți, albi, ornamentați cu negru la buzunare din stofă de casă, numițim cioreci. Vara bărbații purtau izmene largi, din pânză țesută în casă. Cămășile erau confecționate din același material. Cămașa este prinsă la mijloc cu chimir din piele, ornamentat cu mărgele și paiete. Femeile purtau ie iar pe cap poartă balț negru.

Obiceiuri: Bărbăruța - este un obicei care invocă ploaia în anotimpurile secetoase. Jocul de duminică sau hora țărănească. Aveau voie să petreacă doar tinerii peste 14 ani. Un moment aparte îl constituia „intratul în joc al tinerilor”. Se considera intrat în joc tânărul care reușea să joace trei dansuri consecutive în ordinea următoare: Ardeleana, jocul de doi pe picior și învârtita. Fata era introdusă în joc de tânărul care îi făcea curte. Spălatul pe cap vinerea. Ruga este un obicei care are loc anual în toate localitățile comunei: Petriș - ultima duminică din iulie; Obârșia – la Rusalii; Ilteu – ultima duminică din august; Corbești - 8 septembrie, de Nașterea Maicii Domnului. Leuca este un obicei specific doar celor 5 localități situate pe Valea Petrișului. Obiceiul se practică în fiecare an în luna februarie atunci când se prinde Postul Mare. Locuitorii urcă pe cele mai înalte dealuri unde se aprind grămezi de jepeni odată cu lăsarea serii. Grupurile formate flutură torțe declanșând un spectacol feeric și interpretând cântece, strigături adresate unii altora.

Datini. Umblatul cu dubele, se întâlnește până astăzi și se practică în toate satele. Se alcătuiesc echipe de colindători care umblă cu dubele prin sat în sărbătorile de iarnă.

Folclorul ocupă și în prezent o poziție importantă în spiritualitatea locală, menținându-se viu în sufletul oamenilor din Petriș. Fondul principal al literaturii populare din comuna Petriș s-a păstrat în memoria colectivă, putând fi transmis și valorificat în continuare.

Personalități

Sabin Drăgoi (n. 6 iunie 1894 în Seliște – m 31 dec 1968), compozitor, autor al operelor: Năpasta, Horia, Kir Ianulea, Constantin Brâncoveanu. Lucrări simfonice: Petrecerea populară, Divertisment rustic, Rapsodia bănățeană, Concert pentru pian și orchestră, Dansuri simfonice „Ce aude Mureșul”. În 25 noiembrie 1784 au fost condamnați la moarte pentru implicarea în răscoala moților: Ion Lupenci (să fie tras de viu în țeapă), Rusan Ardelean (frânt cu roata); Crișan Ioja (spânzurat de lanț), Alexa Tănase (condamnat să i se taie capul, iar corpul ars pe rug), Ion Man, Marcu Micula și Gheorghe Hotăraș (condamnați la tăierea capurilor și trupurile împletite pe roată), Gheorghe Popa (condamnat să i se taie mâinile apoi capul). Sentințele nu au fost puse în executare.

Monumente istorice, turism

Frumusețile naturale de pe Valea Petrișului unde se întâlnesc: mori pe apă din jurul anului 1800, case din lemn acoperite cu paie, biserica de lemn din Roșia Nouă construită în 1809, biserica de lemn „Nașterea Maicii Domnului” construită în 1800, biserica Ortodoxă ”Sf. Mucenic Gheorghe” din Petriș. Castelul Salbeck din Petriș, construit la începutul XIX, cu parcul dendrologic din jurul castelului și cei doi stejari seculari numiți „Stejarii judecății” reprezintă o atracție pentru turiștii români și străini. Casa memorială „Sabin Drăgoi” din Seliște, conacul din localitatea Ilteu, în stil neoclasic, construit la sfârșitul secolului XVIII începutul secolului XIX, clădirea vămii și poștalionului din Ilteu sunt alte destinații turistice.

Comuna dispune de pensiuni agroturistice, locuri de cazare, restaurante. În raza comunei existau și două tabere școlare.

Bibliografie
Cronicile bisericilor parohiale din Corbești și Ilteu.
Faur, Florica, *Obiceiuri legate de viața omului – comuna Petriş, județul Arad*, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii şi comunicări din Banat-Crișana,* vol. X, Editura ”Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2015, pp.644-654.
Murgu, Emil,*Comuna Petriș, trecut și prezent – contribuție monografică,* Editura Mirador, Arad, 2009.
Murgu, Emil, *Tradiții și obiceiuri folclorice pe valea Mureşului*, Arad, 1999.
Olaru Mircea, *Ghidul turistic al comunei Petriș*, Arad, 2009.
Roz, Alexandru, *Studii privind istoria județului Arad, în perioada 1900-1944*, Casa Corpului Didactic, Arad, 1980.

Ioan Tuleu

COMUNA PILU

Denumirea :

Pilu: *Pely, Pyl, Nagypél , Vamospyl, Nemespyl*

Vărșand: *Vărșand,Woşian, Matias Wassan, Kezep Wassan, Gyulaarsan, Gyulavarsánd, Gyula-Varsánd*

Repere geografice: Comuna Pilu este situată în Câmpia Crişurilor, în nord-vestul judeţului Arad, la graniţa de vest a României, la o distanţă de 62 km faţă de Municipiul Arad. Este formată din satele **Pilu** (reședința) și **Vărșand.** : Sat aparţinător de comuna Pilu, Vărşandul este situat la nord-vestul judeţului, la frontiera cu Ungaria. Se învecinează cu Zerindul Mare, cu Pilul, cu Gyula şi Gyulavári, ultimele două localităţi din Ungaria. În vecinătatea aşezării trece Crişul Alb.

Pilu: Coordonate geografice: 46°35′13″N 21°22′13″E, Vărșand: Latitudine: 46.62 Nord; Longitudine: 21.35 Est

Istorie

Pilu

Prima atestare documentară în forma terra Pyl datează din anul 1223. Prima atestare documentară a localității **Vărșand**, în forma villa Vosian datează din anul 1214

Urmele de locuire în perimetrul localităţii Pilu coboară în timp până în neolitic. În vecinătatea satului sunt mai mulţi tumuli (gorgane) ridicaţi deasupra unor morminte. Din sec. IV d.Hr., în hotarul “Chichiş”, între Pil şi Socodor, s-a descoperit un mormânt sarmatic, mărturie a faptului că în această perioadă împreună în zonă erau şi sarmaţi. Tradiţia orală locală a păstrat și amintirea Şanţului lui Traian. În perioada ducatului lui Ahtum, la Pilu funcţiona un port pentru odihnă şi vămuire a plutelor şi transporturilor de pe Criş .

În anul 1332 satul Pil figura pe lista dijmelor papale ca aparținând domeniului Pâncota. În anul 1403 aşezarea făcea parte din domeniul Maróthy, în 1433 din domeniul Toldy, în 1493 din domeniul Corvin, în 1510 din domeniul Brandenburg. În 1548 satul a fost dăruit de regina Izabella lui Petru Petrovici. În anul 1561 în localitate au fost înregistrate 45 de sesii iobăgeşi iar satul făcea din nou parte din domeniul regal. În secolul al XVII-lea, când evreilor li s-a interzis să mai intre în Gyula, aceştia şi-au vândut mărfurile la târgul din Pil.

După eliberarea zonei de către austrieci, în perioada 1719-1736, satul Pil a făcut parte din domeniul familiei Haruckern, apoi a fost încorporat în domeniul Mutina, ca din 1750 să